Mariia Oliiar – *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Primary Education and Educational Innovations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine).*

Research interests: *theory and methods of teaching and education of the applicants for primary education; professional training of pre-service primary school teachers; innovations in pedagogical education.*

Марія Оліяр – *докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри початкової освіти та освітніх інновацій, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна).*

Наукові інтереси: *теорія та методика навчання й виховання здобувачів початкової освіти; професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів; інновації в педагогічній освіті.*

ORCID: 0000-0002-1592-1780
E-mail: maria.oliyar@pnu.edu.ua

DOI: 10.58407/NI.24.3-4.6

THE PECULIARITIES OF THE COMMUNICATIVE INTERACTION IN THE DIGITAL ENVIRONMENT OF A MODERN INSTITUTION OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

The purpose of the article *is to study the peculiarities of the communicative interaction in the digital environment of a modern institution of higher pedagogical education.*

Methodology. *The work uses a number of methods, namely: a comparative analysis of scientific publications; observation, higher education applicants' survey – to determine the state of the investigated problem, the characteristics of the conceptual and categorical apparatus; the analysis of the results of the educational process in a higher education institution, their systematization and classification, generalization of the scientific and pedagogical workers' experience – to study the peculiarities of the communicative interaction in the digital environment of a modern institution of higher education, to determine the ways to overcome the identified shortcomings.*

The scientific novelty *is clarifying the essence of the concept of «digital environment of higher education institutions»; defining the concept of «digital etiquette»; studying the peculiarities of the communicative interaction in the virtual space of higher education institutions; identifying the typical shortcomings of the virtual communicative interaction between teachers and students and the ways to overcome them.*

Conclusions. *In the research process, it was found that the digital educational environment of higher education institutions is an infrastructure that includes educational programs, educational resources, organization of educational processes and space for learning and is built on the principles of accessibility, openness, systematicity, interactivity, multifunctionality, and user orientation. The digital learning environment of pre-service teachers puts forward a number of additional requirements for personally and professionally significant integrative characteristics (digital etiquette, digital literacy, etc.). A digital etiquette is a new type of etiquette communication, which contains the rules of correct and effective interaction in the digital environment in accordance with the principles of respect for the personality, benevolence and justice. However, the results of the study testified that the characteristic features of the functioning of moral norms in the virtual educational environment are not always the reflection and continuation of moral relations in reality. Therefore, an additional attention should be paid to the development of students' relevant skills in the educational process of higher education institutions. Interactive forms of distance education (synchronous and asynchronous) make it possible to form a digital culture and rules of a digital etiquette, which contribute to the effective interaction of lecturers and students. A digital etiquette as an equivalent of traditional moral norms is an integral component*

© Oliiar M., 2024

of the digital transformation of higher pedagogical education and requires proper design in the form of codification of norms and rules of behavior in digital reality.

Keywords: *communicative interaction, digital educational environment, distance learning, higher education institution, pre-service teachers.*

Мета статті *полягає в дослідженні особливостей комунікативної взаємодії в цифровому середовищі сучасного закладу вищої педагогічної освіти.*

Методи дослідження*. У роботі використано низку методів, а саме: порівняльний аналіз наукових публікацій; спостереження, опитування здобувачів вищої освіти – для визначення стану досліджуваної проблеми, характеристики поняттєво-категорійного апарату; аналіз результатів освітнього процесу в ЗВО, їхня систематизація та класифікація, узагальнення досвіду роботи науково-педагогічних працівників – для вивчення особливостей комунікативної взаємодії у цифровому середовищі сучасного ЗВО, визначення шляхів подолання виявлених недоліків.*

Наукова новизна *полягає в уточненні сутності поняття «цифрове середовище ЗВО»; розкритті змісту поняття «цифровий етикет»; дослідженні особливостей комунікативної взаємодії у віртуальному просторі ЗВО; виявленні типових недоліків віртуальної комунікативної взаємодії викладачів і студентів та шляхів їх подолання.*

Висновки. *У процесі дослідження з’ясовано, що цифрове освітнє середовище ЗВО – це інфраструктура, що містить освітні програми, навчальні ресурси, організацію навчальних процесів і освітнього простору та будується на принципах доступності, відкритості, системності, інтерактивності, поліфункціональності, орієнтованості на користувача. Цифрове середовище навчання майбутніх педагогів висуває низку додаткових вимог до особистісно та професійно значущих інтегративних характеристик (цифровий етикет, цифрова грамотність та ін.). Цифровий етикет – новий вид етикетної комунікації, який містить правила коректної і ефективної взаємодії у цифровому середовищі відповідно до принципів поваги до особистості, доброзичливості та справедливості. Однак результати дослідження показали, що характерні особливості функціонування моральних норм у віртуальному освітньому середовищі не завжди є відображенням і продовженням моральних відносин у реальності. Тому на розвитку відповідних умінь у студентів слід додатково акцентувати увагу в освітньому процесі ЗВО. Інтерактивні форми дистанційної освіти (синхронні та асинхронні) дають змогу формувати цифрову культуру і правила цифрового етикету, які сприяють ефективній взаємодії викладачів та студентів. Цифровий етикет як еквівалент традиційних моральних норм є невід’ємним компонентом цифрової трансформації вищої педагогічної освіти і вимагає належного оформлення у вигляді кодифікації норм та правил поведінки в цифровій реальності.*

Ключові слова: *дистанційне навчання, заклад вищої освіти, комунікативна взаємодія, майбутні педагоги, цифрове освітнє середовище.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими або практичними завданнями. Цифрова трансформація сучасного суспільства, інтернет, соціальні мережі, використання віртуальної та доповненої реальності, хмарних технологій тощо зумовили формування нових комунікативних моделей, зокрема в освіті, кардинально змінили умови спілкування. Життєвий і професійний успіх сучасної людини багато в чому визначається інформаційною компетентністю та цифровою грамотністю. Зокрема, «формування та розвиток цифрової компетентності педагога є важливою складовою його професійної підготовки, що включає володіння сукупністю цифрових навичок для ефективної реалізації професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти» (Антонченко & Павленко, 2024, с. 59). Водночас відбувається зміна ціннісної парадигми під впливом інноваційних технологій та засобів комунікації, які породжують девальвацію традиційних цінностей. Це насамперед виражається в дотриманні норм комунікативної взаємодії в цифровому середовищі, зокрема в закладах вищої педагогічної освіти. Актуальність проблеми дослідження зумовлена суперечностями між потребою сучасного суспільства в комунікативно компетентних фахівцях і недостатнім рівнем сформованості їхньої комунікативної культури; необхідністю ефективного формування мотивації майбутніх учителів до професійної діяльності і усвідомленням ними ролі комунікативних процесів у цій діяльності; завданнями розвитку відповідних педагогічних цінностей, професійних якостей здобувачів вищої освіти та станом розробки способів формування і підвищення рівня комунікативних умінь у системі університетської освіти. Тому виникає потреба в дослідженні особливостей комунікативної взаємодії в цифровому середовищі сучасного ЗВО з метою її подальшого нормативно-етичного регулювання.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Сучасні українські науковці вважають, що цифрова освіта відкриває перед студентами та викладачами нові можливості для спільного навчання і взаємодії. Активно досліджується сучасний освітній простір, цифрове середовище, питання дистанційної освіти.

Так, А. Гуралюк (2021) вважає, що цифровізація є одним із чинників, який забезпечує вирішення багатоаспектного завдання підвищення якості освітнього процесу. М. Антонченко та І. Павленко (2024) аналізують поняття «цифрова грамотність», «цифрова компетентність» щодо педагогічних працівників.

В. Худавердієва (2022) висвітлює напрями розвитку цифрових освітніх технологій, які допоможуть розширити можливості традиційних моделей навчання, обґрунтовує необхідність створення інфраструктури, нормативно-методичної бази, яка сприятиме забезпеченню реалізації пріоритетних проєктів цифрової трансформації освіти, виділяє основні тенденції цифрової трансформації в розвитку освітніх процесів.

Є. Черновол та ін. (2023) виділяють основні етапи та шляхи впровадження цифровізації в сучасне освітнє середовище закладів вищої освіти, підкреслюють переваги, які виникають на тлі цифровізації, зокрема, появу інноваційних інструментів для комунікації учасників навчального процесу та побудову динамічних освітніх траєкторій.

Дослідник цифрової компетентності педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання С. Толочко (2021) зазначає, що застосування цифрових технологій для комунікації, колаборації та професійного розвитку створює можливості вдосконалення інклюзії, персоналізації навчання та сприяє активному залученню здобувачів освіти до освітнього процесу.

І. Конюкова та Є. Сидоровська (2021) – дослідники етикетної культури віртуального простору мережевого суспільства XXI ст. – уточнюють поняття «цифровий етикет» та його відмінності від «мережевого етикету», аналізують особливості етикету ділового спілкування в контексті специфіки інформаційно-комунікаційних технологій, виявляють перспективи розвитку етикетної культури відповідно до різноманітних напрямів цифрового етикету.

У дослідженні Ж. Андрійченко та ін. (2021) з'ясовано, що digital етика, або інформаційна етика, у найширшому сенсі, стосується впливу цифрових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на суспільство та навколишнє середовище загалом. Дискусійність зазначених проблем актуалізує подальше їх вивчення.

Мета статті – дослідження особливостей комунікативної взаємодії в цифровому середовищі сучасного закладу вищої педагогічної освіти.

Завдання дослідження: уточнити сутність поняття «цифрове середовище ЗВО»; розкрити зміст поняття «цифровий етикет»; виявити недоліки спілкування у віртуальному просторі ЗВО та шляхи їх подолання.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Методологічною основою дослідження є компетентнісний, культурологічний, комунікативно-діяльнісний, контекстний підходи в підготовці майбутніх педагогів. У роботі використано низку методів, а саме: порівняльний аналіз наукових публікацій; спостереження, опитування здобувачів вищої освіти – для визначення стану досліджуваної проблеми, характеристики поняттєво-категорійного апарату; аналіз результатів освітнього процесу в ЗВО, їх систематизація та класифікація, узагальнення досвіду роботи науково-педагогічних працівників – для виявлення і характеристики особливостей комунікативної взаємодії в цифровому середовищі сучасного ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Цифрове освітнє середовище ЗВО є інфраструктурою, що включає освітні програми, навчальні ресурси, організацію навчальних процесів і простору для навчання (Гуралюк, 2021). Сьогодні воно розглядається як важлива умова якісної професійної освіти, зокрема підготовки майбутніх педагогів, що допомагає долати обмеження, пов'язані з різними обставинами, які виникають у зв'язку з широкомасштабною війною в Україні, індивідуальними проблемами здобувачів освіти. «Побудова цифрового освітнього процесу вищої освіти та навчання на основі нової дидактики дозволяє подолати проблемний характер ситуації, яка склалася у зв'язку із цифровізацією освіти в Україні в той час, коли динамічний розвиток цифрових технологій та засобів поєднується зі збереженням традиційних форм організації освітнього процесу» (Черновол та ін., 2023, с. 2).

Онлайн-навчання стає все більш поширеним у системі вищої освіти, у зв'язку з чим освітні організації формують також якісно інше середовище – цифрове, що дозволяє викладачам працювати незалежно від часу і місця навчання, що відрізняється широкими інформаційними можливостями та різноманіттям методів, але вимагає більш досконалих компетенцій, ніж раніше, у галузі аналізу інформації та у сфері комунікації, володіння цифровою компетентністю, яку тлумачать як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій» (Толочко, 2021, с. 30). На думку В. Худавердієвої (2022), «основними прин-

ципами створення та функціонування цифрового освітнього середовища виступають принципи доступності та відкритості, системності, інтерактивності, поліфункціональності, орієнтованості на користувача» (с. 104).

Середовища навчання класифікують за їх синхронністю чи асинхронністю. Синхронні навчальні середовища забезпечують одночасну безпосередню взаємодію, тоді як асинхронні навчальні середовища передбачають тимчасову та опосередковану взаємодію. Синхронний режим дозволяє викладачам безпосередньо спілкуватися зі здобувачами освіти, встановлювати негайний зворотний зв'язок із ними. Асинхронні системи керування навчанням використовують функції forum та чат, репозиторії документів або відео, кадри вебінарів тощо. Ці системи забезпечують гнучкість щодо місцезнаходження учасників і часу проведення заняття. Використовуючи відповідні технологічні пристрої, учасники можуть отримати доступ до контенту курсу в будь-якому зручному для них місці. Однак у таких середовищах важко замінити очну взаємодію асинхронною комунікацією. Це насамперед пов’язано з відсутністю негайного зворотного зв’язку та широкої інтерактивної взаємодії між студентами й викладачами. Тому вчені відзначають, що, незважаючи на очевидні переваги, онлайн-навчання викликає низку труднощів, а тому сприймається, з одного боку, як сукупність нових можливостей, а з іншого – як випробування, зумовлене рівнем підготовленості учасників освітнього процесу до нової форми освіти (Hockly & Clandfield, 2010, c. 7).

В умовах цифровізації сучасного суспільства вміння взаємодії в онлайн-просторі стає особливо актуальним. Ефективність освітнього процесу в цифровому середовищі багато в чому зумовлена дотриманням етичних норм, що сприяють здійсненню успішної комунікації. Однак цілком очевидно, що розвиток цифрових технологій відбувається значно швидше, ніж оцінка їх моральних наслідків, тому дедалі актуальнішою стає потреба в цифровій етиці.

Цифрові технології породили принципово новий простір комунікативної взаємодії, якому властиві контакти з широкою аудиторією; неоднорідність соціального простору; невизначеність меж поведінкових проявів; хибне відчуття свободи; анонімність, що породжує етичну ненормованість; зниження ролі невербального спілкування, яке частково компенсується за допомогою емодзі, запису аудіоповідомлення для співрозмовника тощо; необхідність домислювати образ партнера з комунікації, часто з опорою на існуючі стереотипи, тощо. Усе це суттєво змінює умови формування комунікативних компетенцій студентів педагогічних ЗВО, від яких вимагається більшої уваги до формування власної комунікативної сфери та відповідних умінь, навичок, ціннісних орієнтирів. Сьогодні спілкування в інтернеті, його норми і правила – важливий компонент цифрової грамотності.

Нові умови дають змогу спілкуватися онлайн, у режимі реального часу, або в наближених формах, що робить їх схожими за призначенням із формами усного мовлення. Проте сам процес комунікації передбачає листування в чатах, форумах, електронною поштою, в SMS-повідомленнях. Використання таких форм часто спричиняє недбалість учасників спілкування до свого мовлення, зокрема до суворо регламентованих стилів, наприклад, у діловому спілкуванні, до збіднення та спотворення мовлення.

Тому сьогодні існує об’єктивна необхідність приведення ділового інтернет-листування у відповідність до загальноприйнятих норм і стандартів, тобто навчання цифрового етикету. Ця проблема актуальна так само в підготовці майбутніх педагогів, зважаючи на те, що їм необхідно навчитися комунікувати в цифровому середовищі, щоб надалі успішно організовувати таку комунікативну взаємодію з учнями в процесі професійної діяльності.

Спілкування в інтернет-просторі регламентоване низкою правил і принципів, що є складниками цифрової етики і регулюють прийнятну поведінку учасників чатів та інших онлайн-форумів. Поняття «цифрова етика» є відносно новим. Поряд із ним можна зустріти синонімічні терміни, такі як: «віртуальна етика», «кіберетика», «інформаційна етика», «комп’ютерна етика», «мережева етика», «нететика». Однак найбільш поширеним є термін «цифровий етикет» (диджитал-етикет), який містить правила коректної та ефективної взаємодії в цифровому середовищі; «самостійний вид етикету, що визначає правила комунікативної культури в умовах нових інформаційних реалій, відображаючи сутність етикетної культури у віртуальному просторі сучасного мережевого товариства» (Конюкова & Сидоровська, 2021, с. 28). Мета цифрового етикету – «зробити онлайн-спілкування більш організованим, зрозумілим, комфортним, зручним, приємним, продуктивним» (Пискун та ін., 2023, с. 43).

«Цифрова етика – це стандарти та норми, розроблені для забезпечення незалежності та гідності користувачів інтернету» (Андрійченко та ін., 2021, с. 3). У контексті освіти базові етичні принципи зведені до трьох постулатів: повага до особистості, доброзичливість, справедливість. Налагодження особистих контактів у віртуальному середовищі підпорядковується правилам живого спілкування (офлайн) і враховує такі чинники: цільову установку спілкування; ситуацію спілкування, його місце, час тощо; ставлення до співрозмовника; прогнозу-

вання впливу висловлювання на партнера зі спілкування; його реакції у відповідь; уміння створити сприятливу для спілкування атмосферу; відповідність змісту і форми спілкування соціальним ролям учасників.

Найважливіша функція цифрової етики – попередження конфліктних ситуацій у міжособистісних відносинах. У зв'язку із зазначеними вище особливостями людина поводиться в процесі онлайн-комунікації інакше, ніж у реальному спілкуванні, що пояснюється зниженням бар'єрів, які регулюють поведінку в реальному житті. Водночас цифрова етика охоплює проблеми захисту достовірності інформації, авторських прав, недоторканності особистого життя тощо.

З метою з'ясування особливостей комунікативної взаємодії в цифровому середовищі ЗВО нами впродовж 2023–2024 рр. було проведено опитування студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – майбутніх учителів початкових класів. В опитуванні взяли участь 186 студентів 2–4 курсів. Отримані результати підтвердили висновки вчених про те, що цифровий формат спілкування став частиною повсякденного життя студентської молоді і сучасний освітній процес має вибудовуватися з урахуванням способу життя, світогляду та поведінки сучасного «цифрового покоління». Так, на запитання про тривалість комунікації в мережі «Інтернет» упродовж доби 97,8% здобувачів освіти підтвердили її постійний характер. 81,2% відзначили безперервність перебування в мережі, навіть у нічний час, за винятком годин відключення світла й «Інтернету». 64% студентів постійно й активно спілкуються з багатьма знайомими і незнайомими людьми в соціальних мережах. 66,1% студентів вважають, що онлайн- і офлайн-спілкування відрізняються: спілкуватися онлайн легше, зручніше і швидше, менше різних умовностей, ніж офлайн, не потрібно дбати про свій вигляд, міміку, жести тощо. Тривожним сигналом є те, що 79% опитаних не вважають за необхідне дотримуватись норм етики, правил правопису під час щоденного побутового онлайн-спілкування. Про це студенти замислюються лише тоді, коли спілкуються з викладачами або іншими офіційними особами. Водночас більшість опитаних (95,2%) погоджується з необхідністю дотримання етичних норм під час дистанційного спілкування. Крім позитивних сторін онлайн-комунікації, респонденти зазначили також такі негативні моменти, як фейкова інформація (55,9%), образливі вислови (32,3%), неадекватна реакція на свої повідомлення (28%), технічні проблеми, які унеможливлюють спілкування (15,1%) тощо.

Таким чином, інформаційне середовище дедалі активніше перетворюється на комплекс об'єктивних чинників, що визначають морально-етичний розвиток особистості, і правильно обрана етична модель поведінки є гарантією успішної реалізації освітнього процесу в ЗВО та якісної професійної освіти майбутніх педагогів. Цифрові методи комунікації в закладах освіти нині дуже різноманітні. Як показали результати нашого дослідження, одними з найбільш поширених форм спілкування викладачів та студентів у позанавчальний час є листування електронною поштою (41,9% опитаних студентів) та Viber (100%). Ці способи комунікації зручні й ефективні, оскільки сприяють швидкому вирішенню багатьох освітніх й організаційних завдань викладача та забезпечують швидкий зворотний зв'язок. Водночас, незважаючи на те, що вони є добре знайомими і звичними для всіх учасників освітнього процесу, студенти припускаються низки помилок, що порушує етику ділового спілкування. Як показав аналіз інтеракцій викладачів та студентів 2–4 курсів педагогічного факультету, часто спостерігаються такі недоліки, як: відсутність звертань до викладачів у пошанній формі; відсутність інформації про відправника повідомлення; недотримання етикетних формул ввічливості (формули привітання, подяки, вибачення тощо); недотримання норм ділового стилю; різноманітність орфографічних, граматичних, друкарських помилок, надмірне або невчасне використання мови ідеограм і смайлів; неповага до особистого простору співрозмовника, зокрема очікування миттєвої відповіді, тощо. Це свідчить не лише про низький рівень комунікативної культури студентів, а й про нерозуміння важливості цифрового етикету.

Останніми роками соціальні мережі активно інтегруються в освітній процес як чинник комунікативної взаємодії між студентами та викладачами, оскільки допомагають вирішувати різноманітні освітні й організаційні завдання. Однак їх використання може бути ефективним тільки в комплексному застосуванні з існуючими формами етичної взаємодії. Помітними є певні етичні ризики та негативні наслідки як для викладача, так і для студентів, що зумовлено відсутністю формалізованих правил використання соціальних мереж у навчальній діяльності. Багато викладачів вважають за краще використовувати особисті облікові записи в соціальних мережах для взаємодії зі студентами. Така форма комунікації має низку переваг: швидкість та легкість зв'язку, інтерактивність, велика економія часу і сил педагога. Але іноді це також призводить до порушення етикетних норм з боку здобувачів освіти. Студентам необхідно пам'ятати про те, що спілкування з викладачем у соціальних мережах передбачає дотримання тих самих норм, що й в

інших комунікативних ситуаціях. Викладачі, зі свого боку, мають встановити чіткі правила, які є обов'язковими для всіх учасників комунікації.

В умовах дистанційного навчання проведення занять у форматі відеоконференцій стало звичним явищем для всіх учасників освітнього процесу, проте адаптація до особливостей дистанційної освіти також викликає численні труднощі як для викладачів, так і для студентів, особливо щодо вирішення психологічних та етичних проблем. Зокрема, важко змусити студентів включати камери, проте це необхідно, тому що дисциплінує та сприяє роботі. Одним із важливих етичних аспектів у цифровому освітньому середовищі є імідж учасників освітнього процесу. Безсумнівно, актуальними залишаються ті самі етичні норми, що і в сучасному суспільстві при живому контактному спілкуванні. Однак, як показала практика, деякі студенти порушують дрес-код під час онлайн-занять, підключаються до відеоконференції, перебуваючи в салоні автомобіля чи на вулиці тощо. Подібні ситуації мають стати винятком із правил та допускатися викладачем в екстрених ситуаціях на попереднє прохання студента. Охайний зовнішній вигляд викладача та студентів, дотримання дрес-коду та підготовка відповідного робочого місця – обов'язкові й очевидні вимоги, які повинні виконувати всі учасники освітнього процесу.

Своєчасне ознайомлення здобувачів освіти із правилами поведінки під час відеоконференцій сприяє покращенню якості заняття. Студенти мають знати про необхідність дотримання базових правил: реєструватися під своїм ім'ям; вмикати камеру; звертати увагу на фон; стежити за включенням та відключенням мікрофона; закрити вкладки браузера, що не потрібні на занятті. Викладач має попередньо обговорити зі студентами низку питань, що можуть виникнути, наприклад, що робити студентові під час запізнення на заняття. У подібній ситуації рекомендується зайти до вебінарної кімнати з вимкненим звуком, нікого не відволікаючи, не вітаючись. У разі потреби відключитися від відеоконференції під час заняття студент має заздалегідь попередити викладача або написати повідомлення в чаті. Необхідно визначити форми зворотного зв'язку з боку студентів. Як правило, питання здобувачі освіти можуть ставити в чаті або надсилати особисті повідомлення викладачеві електронною поштою. Як альтернативу чатам можна використовувати форуми в Moodle. Важливо регламентувати норми безпосереднього спілкування під час проведення відеоконференцій. Наприклад, студентам слід нагадати про необхідність поважати співрозмовників та не перебивати одне одного.

Отже, етичні норми і правила поведінки у віртуальному просторі мають бути так само чітко визначені, як і в аудиторії. Всім учасникам освітнього процесу рекомендовано дотримуватися культури мовлення, не допускати використання образливих виразів та грубих реплік, уникати конфліктів. Дотримання студентами етичних норм є обов'язковою умовою здійснення ефективної комунікації в освітньому середовищі, що сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей та професійної компетентності.

Від моделі поведінки викладача в цифровому освітньому середовищі залежить якість навчання, такі важливі аспекти, як імідж освітньої організації в навколишньому соціумі, престиж професії педагога, ефективна професійна взаємодія між усіма суб'єктами освітнього процесу. Атмосфера на занятті має бути доброзичливою, що сприятиме розкриттю наукового і творчого потенціалу здобувачів освіти.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, цифрове освітнє середовище ЗВО – це інфраструктура, що включає освітні програми, навчальні ресурси, організацію навчальних процесів і освітнього простору та будується на принципах доступності, відкритості, системності, інтерактивності, поліфункціональності, орієнтованості на користувача. Цифрове середовище навчання майбутніх педагогів, з одного боку, формує в них навички комунікації, а з іншого – висуває низку додаткових вимог до особистісно та професійно значущих інтегративних характеристик (цифровий етикет, цифрова грамотність тощо). Цифровий етикет – новий вид етикетної комунікації, що містить правила коректної й ефективної взаємодії в цифровому середовищі відповідно до принципів поваги до особистості, доброзичливості та справедливості. Однак результати дослідження показали, що характерні особливості функціонування моральних норм у віртуальному освітньому середовищі не завжди є відображенням і продовженням моральних відносин у реальності. Тому на розвитку відповідних умінь у студентів слід додатково акцентувати увагу в освітньому процесі ЗВО. Інтерактивні форми дистанційної освіти (синхронні та асинхронні), що утворюють віртуальний освітній простір, формують цифрову культуру та правила цифрового етикету, сприяють ефективній взаємодії викладачів і студентів. Цифровий етикет як еквівалент традиційних моральних норм є невід'ємним компонентом цифрової трансформації вищої педагогічної освіти і вимагає належного оформлення у вигляді кодифікації норм та правил поведінки в цифровій реальності, що може стати предметом подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Список використаних джерел

Андрійченко, Ж., Близнюк, Т., & Майстренко, О. (2021). Digital етикет та комунікації: тенденції та вимоги сьогодення. *Економіка та суспільство, 34.* https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-24

Антонченко, М., & Павленко, І. (2024). Роль цифрової компетентності та цифрової грамотності в сучасній освіті. *Scientific Collection «InterConf», 187,* 59–66. https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5312

Гуралюк, А. Г. (2021). Цифровізація як умова розвитку системи освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 13*(169), 3–8. https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/13

Конюкова, І. Я., & Сидоровська, Є. А. (2021). Цифровий етикет комунікативної культури XXI століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 1,* 26–30.

Пискун, О., Джевага, Г., & Носовець, Н. (2023). Діджитал-етикет: правила комунікації в умовах онлайн-навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 22*(178), 37–44. https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/7

Толочко, С. В. (2021). Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 13*(169), 28–35. https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/13

Худавердієва, В. (2022). Тенденції цифрової трансформації освіти в сучасних умовах. *Педагогічні науки та освіта, 40-41,* 102–109.

Черновол, Є. О., Чепелюк, А. В., & Куртяк, Ф. Ф. (2023). Щодо цифровізації освітнього процесу у закладах вищої освіти України: нові можливості та перспективи. *Академічні візії, 15.* https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/132

Hockly, N., & Clandfield, L. (2010). *Teaching Online. Tools and techniques, options and opportunities*. Delta Publishing.

References

Andriichenko, Zh., Blyzniuk, T., & Maistrenko, O. (2021). Digital etyket ta komunikatsii: tendentsii ta vymohy sohodennia [Digital Etiquette and Communications: Current Trends and Requirements]. *Ekonomika ta suspilstvo, 34.* https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-24 [in Ukrainian].

Antonchenko, M., & Pavlenko, I. (2024). Rol tsyfrovoi kompetentnosti ta tsyfrovoi hramotnosti v suchasnii osviti [The Role of Digital Competence and Digital Literacy in Modern Education]. *Scientific Collection «InterConf», 187,* 59–66. https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5312 [in Ukrainian].

Chernovol, Ye. O., Chepeliuk, A. V., & Kurtiak, F. F. (2023). Shchodo tsyfrovizatsii osvitnoho protsesu u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Regarding the Digitalization of the Educational Process in Higher Education Institutions of Ukraine: New Opportunities and Prospects]. *Akademichni vizii, 15.* https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/132 [in Ukrainian].

Hockly, N., & Clandfield, L. (2010). *Teaching Online. Tools and techniques, options and opportunities*. Delta Publishing [in English].

Huraliuk, A. H. (2021). Tsyfrovizatsiia yak umova rozvytku systemy osvity [Digitalization as a Condition for the Development of the Education System]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka, 13*(169), 3–8. https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/13 [in Ukrainian].

Khudaverdiieva, V. (2022). Tendentsii tsyfrovoi transformatsii osvity v suchasnykh umovakh [Trends in Digital Transformation of Education in Modern Conditions]. *Pedahohichni nauky ta osvita, 40-41,* 102–109 [in Ukrainian].

Koniukova, I. Ya., & Sydorovska, Ye. A. (2021). Tsyfrovyi etyket komunikatyvnoi kultury KhKhI stolittia [Digital Etiquette of Communicative Culture of the 21st Century]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, 1,* 26–30 [in Ukrainian].

Pyskun, O., Dzhevaha, H., & Nosovets, N. (2023). Didzhytal-etyket: pravyla komunikatsii v umovakh onlain-navchannia [Digital Etiquette: Rules of Communication in the Conditions of Online Learning]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka,* 22(178), 37–44. https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/7 [in Ukrainian]

Tolochko, S. V. (2021). Tsyfrova kompetentnist pedahohiv v umovakh tsyfrovizatsii zakladiv osvity ta dystantsiinoho navchannia [Digital Competence of Teachers in the Context of Digitalization of Educational Institutions and Distance Learning]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka, 13*(169), 28–35. https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/issue/ view/13 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.12.2024